

7- Uluhiyetin azameti, izzeti, istiklaliyeti, her şeyin küçük olsun büyük olsun, yüksek olsun alçak olsun...

İ'lem eyyühe'l-aziz! Uluhiyetin azameti, izzeti, istiklaliyeti, her şeyin -küçük olsun büyük olsun, yüksek olsun alçak olsun- taht-ı tasarrufunda bulunduğunu istiyor. Senin hissetin veya hakaretin, onun tasarrufundan hariç kalmasına sebep olamaz. Çünkü senin ondan bu'dun varsa da onun senden bu'du yoktur. Veya senin bir sıfatının hakareti, vücudunun hakaretini istilzam etmez. Veya mülk cihetinin mülevves olması, melekût cihetinin de mülevves olmasını iktiza etmez.

Ve keza Hâlık'ın azameti, çirkin şeylerin tasarrufundan çıkmasını istilzam etmez. Bilakis azamet-i hakikiye, icad hususunda infiradı, tasarruf cihetiyle de ihatayı iktiza eder.

İ'lem eyyühe'l-aziz! Uluhiyetin azameti, izzeti, istiklaliyeti, her şeyin -küçük olsun büyük olsun, yüksek olsun alçak olsun- taht-ı tasarrufunda bulunduğunu istiyor.

Ulûhiyet, Allah'ın ilah oluşu, yani bütün varlıkların Rabbi, Mâliki, Hâlıkı ve Mabudu olmasıdır. Azamet, Allah'ın büyüklüğünü; izzet, mağlup edilemez kudret ve yüceliğini; istiklaliyet ise hiçbir şeye muhtaç olmadan tek başına hükmetmesini ifade eder.

Azameti İster

Allah'ın **azameti**, yani sonsuz büyüklüğü, hâkimiyetinin her şeyi kuşatmasını ister. Çünkü hakiki büyüklük, sadece büyük şeylerle ilgilenmek değildir. Asıl azamet, güneşi de idare etmek, zerreyi de idare etmek; arşı da tasarrufunda tutmak, sineğin kanadını da kudretiyle çevirmektir. Eğer küçük şeyler O'nun tasarrufundan hariç kalsa, bu azamet tam ve mutlak olmazdı.

لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. O, yücedir, büyüktür.” Şûrâ 42/4

İzzeti İster

Allah’ın **izzeti**, yani mağlup edilmez yüceliği ve hükmünde ortak kabul etmez celâli de bunu ister. Çünkü bir şey Allah’ın tasarrufundan hariç kalsa, orada başka bir kudretin hükmü varmış gibi olur. Bu ise izzet-i ilâhiyeye uygun değildir. Allah’ın izzeti, mülkünde rakip, ortağı, müdahili ve müstakil bir sebep bulunmamasını gerektirir. Küçük bir zerre bile başıboş kalsa, hâşâ, o sahada ilâhî hâkimiyetin dışında bir alan var zannedilir.

وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ۗ

Çünkü O çok kuvvetlidir, kudreti dâimâ üstün gelendir. Şûra: 19

İstiklaliyeti İster

Allah’ın **istiklaliyeti**, yani hiçbir şeye muhtaç olmadan tek başına yaratması, idare etmesi ve hükmetmesi de bunu ister. Çünkü Allah’ın ulûhiyeti bağımsızdır; sebeplere, yardımcılara, vasitalara muhtaç değildir. Bu yüzden büyük işleri Allah yapar, küçük işler sebeplere kalır denilemez. Böyle bir anlayış, Allah’ın mutlak istiklaliyetine aykırıdır. O, yıldızı vasitasız yarattığı gibi, bir hücreyi de kudretiyle yaratır ve idare eder.

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَكَبَّرَهُ تَكْبِيرًا

“De ki: Hamd, çocuk edinmeyen, mülkünde ortağı bulunmayan, acizlikten dolayı bir yardımcıya da ihtiyacı olmayan Allah’a mahsustur. O’nu gereği gibi büyükle.”

İsrâ, 17/111

Bir padişah düşünelim. Devasa bir orduyu idare ediyor, büyük şehirleri yönetiyor. Fakat

sarayın içindeki en küçük mührü, en basit yazıyı, en küçük emri de onun kanunu belirliyor. “Bu küçük iştir, padişah buna bakmaz” denilemez. Çünkü küçük iş padişahın büyüklüğüne zarar vermez; bilakis padişahın hâkimiyetinin her yere ulaştığını gösterir. Aynen öyle de bir karıncanın rızkı, bir sineğin kanadı, bir hücrenin vazifesi Allah’ın azametinden uzak değildir; bilakis O’nun rubûbiyetinin kuşatıcılığını gösterir.

İnsan akli büyüğü Allah’a vermeye meyillidir; “güneşi kim yaptı?” denilince Allah der. Fakat “bir mikrobun hareketini, bir hücrenin bölünmesini, bir böceğin rızkını, bir yaprağın damarlarını kim idare ediyor?” denildiğinde gaflet edebilir. Halbuki büyük ile küçük arasında Allah’ın kudreti açısından fark yoktur. Güneşi yaratmakla bir zerreyi yaratmak arasında O’nun kudretine göre zorluk farkı bulunmaz.

Allah’ın ulûhiyetindeki azamet, her şeyi kuşatmayı ister; izzet, hiçbir şeyi başkasına bırakmamayı ister; istiklaliyet ise yaratma ve tasarrufta hiçbir yardımcıya muhtaç olmamayı ister. Bu sebeple küçük olsun büyük olsun, yüksek olsun alçak olsun, hiçbir varlık Allah’ın tasarrufunun dışında kalmaz.

Senin hissetin veya hakaretin, onun tasarrufundan hariç kalmasına sebep olamaz.

Buradaki “hisset” aşağılık, basitlik, değersizlik gibi görünen hâl demektir. “Hakaret” ise küçüklük, bayağılık, önemsizlik manasına gelir. Yani sen bir şeyi aşağı görüyorsun diye o şey Allah’ın tasarrufundan çıkmaz. Mesela insan pislik böceğini, çamuru, mikrobu, çürümüş yaprağı, hastalıklı dokuyu veya toprağın altındaki solucanı hakir görebilir. Fakat onların da yaratılışında vazifeler, hikmetler ve ince sanatlar vardır. Senin nazarında değersiz olan şey, Allah’ın mülkünde vazifeli bir memurdur.

İnsan bazen kendi küçüklüğünü bahane eder; “Ben kimim ki Allah benimle meşgul olsun? Benim küçük amelimden, küçük günahımdan, küçük gafletimden ne çıkar?” diye düşünür.

Nefsin Gizli Aldanışı

Nefis burada iki türlü aldanır. Birincisi, kendini çok küçük görüp Allah’ın azameti karşısında kendi fiillerini önemsiz zanneder. “Benim namazımdan ne olur, benim günahımdan ne çıkar, benim ihmalim kâinatta ne yer tutar?” der. İkincisi de aynı düşüncenin daha tehlikeli tarafıdır: “Ben bu kadar küçüksün, belki de gözden kaçırım; bu kadar büyük saltanat içinde benim küçük hatalarım fark edilmez” gibi gafletli bir hisse düşer. İşte Üstad’ın “senin hissetin veya hakaretin, onun tasarrufundan hariç kalmana sebep olamaz” sözü bu damarı keser.

“Sen Küçüksün” Ama Sahipsiz Değilsin

İnsan gerçekten kâinat içinde küçük bir varlıktır. Bir yıldızın yanında dünya küçüktür;

dünyanın yanında insan küçüktür; insanın ömrü zaman denizinde bir damla gibidir. Fakat bu küçüklük, insanı Allah'ın ilminden ve tasarrufundan çıkarmaz. Çünkü Allah'ın büyüklüğü, küçükleri ihmal etmek değildir; bilakis küçüğün de büyüğün de aynı anda O'nun hükmü altında olmasıdır. Bir sineğin kanadı nasıl O'nun ilminden hariç değilse, insanın kalbinden geçen bir niyet de O'nun ilminden hariç değildir.

“Fiilim Küçük” Diye Günah Küçülmez

Nefis bazen günahı küçültmek ister. “Bir bakıştan ne olur, bir sözden ne olur, bir ihmalden ne olur, bir kırık kalpten ne olur?” der. Hâlbuki küçük görünen bir fiil, Allah'a isyan cihetiyle büyüyebilir. Bir asker küçük bir emri çiğnese, “Bu emir küçüktü” diyerek kurtulamaz; çünkü mesele emrin hacmi değil, emri veren makamdır. Aynen öyle de insanın küçük gördüğü bir günah, Allah'ın emrine karşı geldiği için hafife alınamaz.

“Amelim Küçük” Diye İbadet de Küçümsemez

Bu hakikatin diğer tarafı da ibadetler içindir. Nefis bazen hayrı da küçümser: “Benim iki rekât namazımdan, bir duamdan, bir sadakamdan, bir tesbihimden ne olur?” der. Hâlbuki Allah'ın nazarında küçük amel yoktur; ihlas varsa küçücük bir amel büyük kıymet kazanır. Bir çekirdek küçüktür ama içinde koca bir ağacın programı vardır. Bir “Elhamdülillah” küçük bir söz gibi görünür; fakat kulun aczini, nimeti sahibinden bilmesini ve şükrünü ilan eder.

Çünkü senin ondan bu'dun varsa da onun senden bu'du yoktur.

“Bu'd” uzaklık demektir. Sen Allah'tan uzak olabilirsiniz; yani gafletinle, günahınla, cehaletinle, kalbinin karanlığıyla O'ndan uzak düşebilirsiniz. Fakat Allah senden uzak değildir. Sen O'nu görmeyebilirsiniz; fakat O seni görür. Sen O'nun hikmetini anlamayabilirsiniz; fakat O senin her hâlini bilir. Sen bir şeyi değersiz zannedersin; fakat o şey Allah'ın ilim, kudret ve iradesinin dairesindedir.

İnsan günahıyla, gafletiyle, cehaletiyle Allah'tan uzaklaşabilir. Fakat Allah insandan uzaklaşmaz. Yani kul Allah'ı unutabilir; fakat Allah kulunu unutmaz. Kul kendini değersiz görebilir; fakat Allah'ın ilmi onu kuşatır. Kul “ben küçük kaldım, kayboldum” zannedebilir; fakat Allah'ın nazarında hiçbir şey kaybolmaz. Bu cümle, nefse hem teselli hem de ikazdır.

Teselli Ciheti

Bu söz, mahzun kalbe şunu söyler: “Sen küçük olabilirsiniz ama Allah'ın rahmeti sana uzak değildir. Sen zayıf olabilirsiniz ama Allah'ın kudreti seni unutmaz. Sen değersiz hissedebilirsiniz ama Allah'ın nazarında senin kalbin, duan, gözyaşın, pişmanlığın kaybolmaz.” Yani insanın küçüklüğü, Allah'ın rahmetinden mahrumiyet sebebi değildir. Bilakis insan aczini ve fakrını bilirse, o küçüklük Allah'a yakınlık vesilesi olur.

İkaz Ciheti

Aynı söz nefse de şunu söyler: “Küçüğüm diye başıboş değilsin. Zayıfım diye mesuliyetsiz değilsin. Kalbimden geçen gizli niyetler bilinmez zannetme. Küçük günahlarım görülmez zannetme. Allah’ın azameti seni ihmal etmesini değil, seni de kuşatmasını gerektirir.” Çünkü hakiki ulûhiyet, yalnız semaları değil, kalbin en gizli köşesini de tasarrufu altında tutar.

Veya senin bir sıfatının hakareti, vücudunun hakaretini istilzam etmez.

Bir varlığın bir yönü, bir hâli, bir sıfatı düşük, kusurlu, çirkin veya hakir görünse; bu, o varlığın bütünüyle değersiz, hikmetsiz ve Allah’ın tasarrufundan uzak olduğu manasına gelmez. Yani bir şeyde görünen noksan bir sıfat, onun bütün varlığını mahkûm etmez.

İnsan bazen kendinde acizlik, fakirlik, hastalık, cehalet, günah, zayıflık ve kusur görür. Sonra buradan yanlış bir hükme gider: “Ben zaten değersizim, benim Allah katında ne kıymetim olabilir?” der. Hâlbuki insanın bir sıfatının hakir olması, insanın zatının ve yaratılış gayesinin de hakir olduğunu göstermez. İnsan bedenen zayıf olabilir; fakat Allah’a muhatap olacak bir kalbe sahiptir. Günahkâr olabilir; fakat tövbe kapısı açıktır. Aciz olabilir; fakat o acziyle Allah’ın kudretine ayna olur.

Bir elmas çamura düşse, üzeri kirlenir; fakat elmaslık kıymeti kaybolmaz. Çamur onun dış hâline bulaşmıştır, mahiyetini değiştirmemiştir. Aynen öyle de insanın üzerine günah, gaflet, kusur ve zayıflık bulaşabilir. Fakat bu, insanın Allah’a kul olma kıymetini, iman kabiliyetini ve ebediyet için yaratılmış mahiyetini yok etmez. Allah seni yoktan var etmiş, sana iman kabiliyeti vermiş, seni kendine muhatap kılmıştır.

Bir kulun günah işlemesi çirkindir; bu onun kötü bir sıfatıdır. Fakat o günah, kulun bütün vücudunun, bütün mahiyetinin, bütün istidatlarının değersiz olduğunu göstermez. Eğer öyle olsaydı tövbenin, istiğfarın, ıslahın ve manevî terakkînin manası kalmazdı. Günah bir lekedir; insanın mahiyetinin tamamı değildir. Leke temizlenebilir, kalp dönebilir, kul yeniden Allah’a yönelebilir.

Veya mülk cihetinin mülevves olması, melekût cihetinin de mülevves olmasını iktiza etmez.

Mülk Ciheti Nedir?

Mülk ciheti, eşyanın bize görünen tarafıdır. Gözümüzle gördüğümüz, dokunduğumuz, hissettiğimiz, zahirde karşılaştığımız yüzdür. Mesela hastalık acı verir, ölüm ayrılık gibi

görünür, toprak altında çürüme kötü kokar, pislik insanı rahatsız eder. Bunlar eşyanın mülk cihetidir; yani bizim sınırlı nazarımıza ve hissimize bakan dış yüzüdür.

Melekût Ciheti Nedir?

Melekût ciheti ise eşyanın Allah'a bakan iç yüzüdür. Orada hikmet vardır, vazife vardır, kaderin ölçüsü vardır, ilahî isimlerin tecellisi vardır. Mesela ölüm dıştan ayrılıktır; fakat melekût cihetiyle ebedî âleme geçiştir. Hastalık dıştan acıdır; fakat melekût cihetiyle kulun aczini bildiren, günahlarına kefarete olan, duaya kapı açan bir rahmet vesilesidir.

“Mülk ciheti”, eşyanın bize görünen dış yüzüdür. “Melekût ciheti” ise eşyanın Allah'a, hikmete, kaderin planına ve ilahî sanata bakan iç yüzüdür. “Mülevves” kirli, bulaşık, pis görünüşlü demektir.

Bir şeyin bize görünen dış yüzü kirli, çirkin, rahatsız edici veya aşağı görünse de, Allah'a bakan iç yüzü de öyle kirli ve çirkin olmak zorunda değildir. Yani eşyanın insan nazarına bakan tarafı ile Allah'ın hikmetine, kaderine, sanatına ve yaratmasına bakan tarafı aynı değildir.

Ve keza Hâlık'ın azameti, çirkin şeylerin tasarrufundan çıkmasını istilzam etmez.

Yani Allah'ın büyüklüğü, çirkin görünen şeyleri yaratmaktan veya idare etmekten münezzehe olduğu manasına gelmez. Burada yanlış bir düşünce düzeltiliyor: Bazıları zanneder ki Allah çok yücedir, öyleyse küçük, pis, çirkin veya aşağı görünen şeylerle ilgilenmez. Bu düşünce eksiktir. Çünkü hakiki büyüklük, bazı şeyleri dışarıda bırakmak değil, her şeyi kuşatmaktır. Allah'ın azameti, çirkin görünen şeylerin de O'nun hikmetli tasarrufu altında olmasını gerektirir.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا؟ فَأَمَّا الَّذِينَ
أَمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ؟ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا
أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا؟ يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا؟ وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا
الْفَاسِقِينَ؟

“Şüphesiz ki Allah, herhangi bir şeyi, bir sivrisineği, hatta onun da

ötesindeki misal vermektten çekinmez. İman edenler onun Rablerinden gelen hak olduğunu bilirler. İnkâr edenler ise: ‘Allah bu misalle neyi kastetti?’ derler. Allah onunla birçok kimseyi saptırır, birçok kimseyi de hidayete erdirir. Onunla ancak fâsıkları saptırır.” Bakara 2/26.

Müşriklerin İtirazı

Müşriklerin ve inkârcıların mantığı şuydu: “Allah kelâmında niçin sinek, sivrisinek, örümcek gibi küçük ve hakir görünen mahlûklardan bahsediyor? Böyle küçük şeyler ilâhî kelâma yakışır mı?” Kur’an bu bozuk bakışı reddediyor. Çünkü onlar Allah’ın kelâmını insan kelâmına kıyas ediyorlardı. İnsan büyük bir makam sahibi olunca küçük şeylerden bahsetmeyi bazen kendine yakıştırmaz; onlar da bu eksik ölçüyü Allah hakkında kullanıyorlardı. Hâlbuki Allah’ın ilmi ve kudreti her şeyi kuşatır; sivrisinek de O’nun mahlûkudur, yıldız da O’nun mahlûkudur.

Müşriklerin hatası, küçük mahlûku küçük hakikat zannetmeleridir. Hâlbuki Allah’ın kudreti karşısında zerre ile yıldız birdir. Allah sivrisinekten bahseder; çünkü onda sanatını gösterir. Örümcekten bahseder; çünkü onunla batıl dayanakların zayıflığını anlatır. Sinekten bahseder; çünkü onunla putların aczini ilan eder. Demek Kur’an’ın küçük şeyleri misal vermesi, kelâmın azametine aykırı değil; bilakis Allah’ın ilminin, hikmetinin ve tasarrufunun her şeyi kuşattığının delilidir.

Bilakis azamet-i hakikiye, icad hususunda infiradı, tasarruf cihetiyle de ihatayı iktiza eder.

Hakiki azamet, yaratma konusunda tek olmayı gerektirir. “**İcad hususunda infirad**” demek, yaratma fillinde Allah’ın tek olmasıdır. Bir şeyi yoktan var etmek, ona şekil vermek, ölçü koymak, vazife takmak, ömür biçmek ve onu bütün kâinatla uyumlu hâle getirmek yalnız Allah’a mahsustur. Küçük bir sineğin yaratılması bile bütün kâinatla irtibatlıdır. Havası, suyu, toprağı, güneşi, gıdası, üremesi, ekolojik vazifesi hep birlikte düşünülürse, onu yaratmak bütün kâinatı bilen bir kudreti ister.

Sinek Misali

Bir sineği yaratmak basit değildir. Onun kanat sistemi, göz yapısı, sinir ağı, yön bulması, beslenmesi, çoğalması, havayla ilişkisi, diğer canlılarla münasebeti vardır. Sineği yaratacak kudret, havayı da bilecek, toprağı da bilecek, güneşi de bilecek, gıda zincirini de bilecek. Öyleyse sinek küçük diye sebeplere verilemez. Küçük görünen bir varlığı yaratmak bile sonsuz ilim ve kudret ister. Bu yüzden hakiki azamet, icatta yalnızlığı gerektirir.

“Tasarruf cihetiyle de ihatayı iktiza eder.”

Yani Allah'ın hakiki büyüklüğü, sadece yaratmada tek olmayı değil, idarede de her şeyi kuşatmayı gerektirir. Allah bir şeyi yaratıp sonra onu başıboş bırakmaz. Atomdan galaksiye, hücreden bedene, yağmurdan rüzgâra, doğumdan ölüme kadar her şey O'nun tasarrufundadır. Çünkü yaratmak başka, idare etmek başka değildir; ikisi de aynı ilim, irade ve kudretin devam eden tecellisidir.

Saat Misali

Bir saat ustası düşünelim. Saati yapıyor ama sonra içindeki küçük çarklardan birini ihmal ediyor. O küçük çark bozulsa bütün saat şaşar. Demek mükemmel ustalık, sadece büyük parçaları değil, en küçük parçaları da bilmeyi ve yerinde tutmayı ister. Kâinat da büyük bir saat gibidir. Bir hücrenin içindeki küçük bir denge bozulsa hastalık olur; atmosferde küçük bir oran değişse hayat zorlaşır; suyun özellikleri değişse canlılık çöker. Demek Allah'ın tasarrufu her şeyi kuşatır.